

15. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
16. Минцберг Г. Стратегический процесс: пер. с англ. / Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. / Под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
17. Транспортна стратегія України на період до 2020 року, ухвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 №2174-р // Офіційний вісник України. – №92. – 2010 (10.12.2010) Доступ на сайті: <http://ovu.com.ua/articles/8664-pro-shvalennya-transportnoyi-strategiyi-ukrayini-n>
18. Транспортная стратегия Российской Федерации на период до 2030 года, утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 22 ноября 2008 г. №1734-р // Доступ на сайт: <http://www.uao-lipetsk.ru/397/98/315.htm>
19. Отчет о мировом развитии. 1997. Государство в меняющемся мире. Всемирный банк. (Пер. с англ.). – М., «Прайм-ТАСС», 1997. – С. 45.
20. Пенькова О.Г. Загальні риси стратегічного планування в зарубіжних країнах / О.Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні №6 (109) 2010. – С. 134–140.
21. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», які схвалено Постановою Верховної Ради України від 21.10.2010 №2632-VI // Доступ на сайті: <http://www.lिकासoft.com.ua/component/lica>
22. Малинецкий Г.Г. Проектирование будущего и модернизация России. Выступление в Государственной думе на круглом столе «Модернизация и образ будущего России». 24.02.2011 // Доступ на сайті: <http://spkurdyumov.narod.ru/malduma2011.htm>
23. Кіндзерський Ю. Інститут держави і проблеми промислової політики в Україні // Економіка України. – №1. – 2011. – С. 56.
24. Соловйова Н.І. Системне планування і прогнозування: гносеологічне осмислення // Актуальні проблеми економіки. – №11. – 2009. – С. 239–250.
25. Кабминовский мечтатель. Эксклюзивное интервью с Б. Колесниковым // Корреспондент, №23. – 17 июня 2011. – С. 20–23.
26. Див.: Транспорт та інфраструктура: ТОП-10 найяскравіших подій за 2011 рік // Доступно на сайті Міністерства інфраструктури: <http://www.mintrans.gov.ua/uk/tv/25707.html>

Н.М. ДАВИДЕНКО,

к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розвиток корпоративного управління в агробізнесі України

У статті досліджуються етапи становлення та напрями розвитку корпоратизації в аграрному бізнесі України. Запропоновано дефініцію «розвиток корпоративного управління в агробізнесі».

Ключові слова: розвиток, агробізнес, корпоративне управління, продовольча безпека, корпоратизація.

В статье исследуются этапы становления и направления развития корпоратизации в аграрном бизнесе Украины. Предложена дефиниция «развитие корпоративного управления в агробизнесе».

Ключевые слова: развитие, агробизнес, корпоративное управление, продовольственная безопасность, корпоратизация.

In the article the becoming stages and directions of development of corporate management are investigated in agrarian business of Ukraine. Definition is offered «development of corporate management in an agribusiness».

Keywords: are development, agribusiness, corporate management, food safety.

Постановка проблеми. Головна мета ринкового реформування економіки України – створення сприятливих умов для реалізації прагнень і здібностей кожного члена суспільства, прискорення технологічного і економічного розвитку віт-

чизняних підприємств, забезпечення стабільного соціально-економічного зростання. При цьому на кожен галузь покладене конкретне завдання, обумовлене її специфікою.

Аграрний сектор економіки, формуючи її ринковий соціально орієнтований характер, через трансформації має вирішити три рівнопріоритетних стратегічних завдань:

1. Забезпечення продовольчої безпеки держави.
2. Формування сталого, ефективно функціонуючого, експорторієнтованого сільського господарства, що базуватиметься на конкурентних перевагах.
3. Розвиток сільської місцевості в межах сільськогосподарського виробництва [1, с. 7–9].

Сучасна довготривала криза в аграрному секторі не тільки не дозволяє вирішувати зазначені завдання, а й здешевлює вартість аграрних активів до безціни, загрожує їх розкраданням та деградацією сільського населення. Одним із факторів подолання кризових явищ стала система корпоративного управління, оскільки в тих підприємствах, які відповідають стандартам корпоративного управління, негативні наслідки менш загрозливі. У зв'язку з цим питанням розвитку корпоративного управління в агробізнесі України має приділятися особлива увага.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В роботах вітчизняних авторів досліджуються різноманітні аспекти

корпоративного управління на певних етапах розвитку ринкових економічних процесів, які його обумовлюють. Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку корпоративного управління в агробізнесі внесли відомі вітчизняні дослідники В. Андрійчук, П. Гайдуцький, Ю. Губені, С. Дем'яненко, В. Збарський, С. Кваша, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Молдаван, В. Месель–Веселяк, П. Саблук, Л. Федулова, В. Юрчишин та ін. Проте стан вітчизняного сільськогосподарського виробництва вказує на недостатню увагу до проблем розвитку корпоративного управління в агробізнесі. Це зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

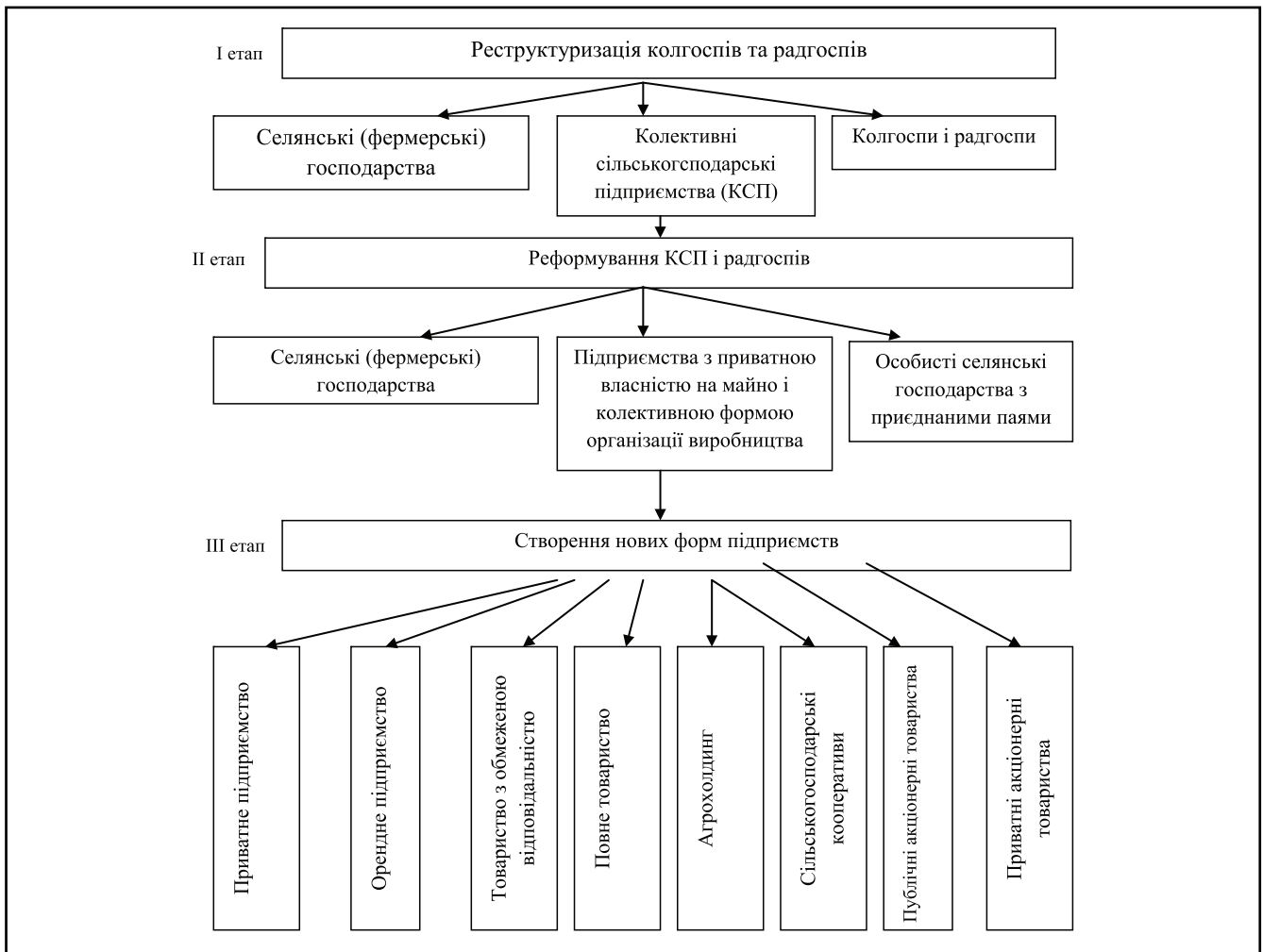
Мета статті – визначити напрями розвитку корпоратизації в аграрному бізнесі України та запропонувати дефініцію «розвиток корпоративного управління в агробізнесі».

Виклад основного матеріалу. Особливістю ринкової трансформації національної економіки є формування поряд із недержавним сектором корпоративного сектору, який є своєрідним стрижнем у країнах з розвинутою економікою. При цьому, якщо в країнах з розвинутою економікою корпоративні утворення формувалися, головним чином, природним способом у процесі тривалої еволюції, що забезпечувало їхню конкурентоспроможність та ефективне функціону-

вання, то в національній економіці зазначені суб'єкти господарювання були створені головним чином у процесі приватизації та корпоратизації (див. рис.). Специфіка формування корпоративного сектору в різних економічних системах впливає на його подальший розвиток та створює умови або обмеження для наступного розвитку та інтеграції в світову економіку. Тому природно, що корпоративні утворення мають характерні риси, які визначаються саме особливостями національної моделі реформування відносин власності.

Кінцевою метою земельної реформи було встановлення власності на землю громадян, колективів, громадських організацій, держави і на цій основі створення ефективних сільськогосподарських підприємств ринкового типу, але поки що цього не досягнуто.

Сукупність причин, що стримує зростання позитивних змін реструктуризації в аграрному секторі країни, в тому числі в корпоративних структурах, можна поділити залежно від їхніх джерел на дві великі групи. До першої групи віднесено стримуючі обставини, зумовлені всією гамою недосконало-сті існуючого економічного середовища в аграрному секторі: валютно–фінансова, кредитна, цінова політика, механізм підтримки державою доходів селян тощо. До другої групи

Етапи реформування сільськогосподарських підприємств*

* Складено автором.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

потрібно віднести технологію, сценарій, процедуру денацио-налізації та реструктуризації колгоспів і радгоспів та економічний механізм їх функціонування, що формувався.

Економічна контурність (кількість внутрішньогосподарських підрозділів, їх параметри, спеціалізація тощо) реформованого підприємства визначалися, як правило, за допомогою копіювання її в рамках колишніх колгоспів і радгоспів. При цьому таке становище характерно для всіх варіантів утворення нових видів реформованих підприємств.

Практика реформування сільськогосподарських підприємств свідчить про збереження зайвої монополії в управлінні адміністрації і про відсутність реального впливу їх працівників, які стали власниками (пайовиками, акціонерами тощо), на всі економічні аспекти функціонування свого капіталу.

У результаті завдання поліпшення корпоративного управління через появу власників сільськогосподарського підприємства і розширення доступу селян до капіталу з метою зростання заінтересованості кожного з них – формувати в себе всі позитивні риси бізнесмена: прагнення інноваційного підходу при виконанні всіх без винятку видів діяльності, пошук більш конкурентоспроможних рішень, зростання відповідальності за розвиток всіх економічних, технологічних, соціальних явищ на підприємстві, подолання остраху ризику тощо – вирішуються недостатньо позитивно.

На I–II етапах замість формування і збільшення незалежного середнього класу власника такий сценарій реформування аграрного сектору сприяв деякою мірою концентрації економічної влади в руках адміністрації, склад якої практично не мінявся порівняно з колишнім її складом до реформування, за винятком деяких перестановок окремих спеціалістів. І, як наслідок, зберігався в основному весь стиль і інструментарій колгоспного і радгоспного, переважно явно авторитарного менеджменту.

На II етапі нові приватні формування створювалися на основі оренди та в більшості випадків змогли зберегти цілісні земельно-майнові комплекси. Земельні площі КСП зберегли єдиним масивом близько 60% новостворених формувань.

Нові організаційно-правові структури формувалися за певними принципами, серед яких переважали:

- створення приватних (приватно-орендних) підприємств та селянських (фермерських) господарств керівниками або спеціалістами КСП із передачею їм селянами земельних та майнових паїв;

- створення господарських товариств та виробничих кооперативів обмеженим числом керівників та спеціалістів КСП (5–7 чол.) з передачею селянами в оренду земельних паїв чи майнових комплексів;

- вихід селян із безнадійних до реформування КСП та передача своїх земельних та майнових паїв в оренду приватним формуванням.

Протягом 2000–2002 років було реформовано близько 11,8 тис. недержавних сільськогосподарських підприємств. На їх основі було створено більш як 21,6 тис. нових госпо-

дарських формувань, переважно господарські товариства (8,7 тис.), приватні підприємства (4 тис.) та сільськогосподарські виробничі кооперативи (1,9 тис.), решта – фермерські господарства (7 тис.). Так, в Україні була закладена багаторівнева система ведення господарства з орієнтацією на подолання економічної кризи та забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва.

Щодо особливостей трансформації форм господарювання в Україні, то законодавча база надала власникам паїв (земельних ділянок) – колишнім членам КСП можливість самостійно вибирати варіанти їх використання шляхом або передачі в платне користування комерційним структурам або створення на їх основі нових комерційних господарських формувань. У результаті у 2010 році господарську діяльність вели 15 тис. сільськогосподарських комерційних підприємств різних організаційно-правових форм: товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів, державних підприємств, підприємств інших форм, створених на базі колишніх КСП і радгоспів.

Новим явищем в організації сільськогосподарського виробництва України стало те, що певною частиною сільськогосподарських підприємств консолідовані орендні ділянки передаються в оренду або суборенду так званим агрохолдингам – великим промисловим, торговим і фінансовим компаніям, що працюють в основному на експорт. Землекористування таких компаній становить від 20–25 до 100 і більше тис. га. У вітчизняній практиці ніяких обмежень для входження в сільське господарство торгового, фінансового й іншого несільськогосподарського капіталу, як це має місце в інших країнах, немає.

Узагальнюючи, можна назвати основні національні риси вітчизняних підприємств корпоративного типу:

- 1) у великих та середніх корпораціях власність сконцентрована у зовнішніх інвесторів [3, с. 70];

- 2) для невеликих підприємств АПК характерна модель корпоративного управління «приватного підприємства» – суміщення функцій власників і менеджерів. Директор є основним власником, інший управлінський склад і працівники – дрібними акціонерами [4, с. 108];

- 3) протиріччя між підпорядкованим статусом найманих працівників та їх зростаючою незалежністю, впливовістю і творчою ініціативою, що заважає розвитку корпоратизму [5, с. 17];

- 4) тенденція до максимальної непрозорості структури власності [6, с. 36];

- 5) основним мотивом утворення корпоративних структур є зниження ризику невиконання зобов'язань сільськогосподарськими товаровиробниками, а також існування трансакційних витрат, відсутність договірної дисципліни, непрозорість ринку, вузькість каналів збуту, підвищення ступеня повернення вкладень [7, с. 64].

Уникнути стратегічних помилок при проектуванні інституціональних змін у сільськогосподарському землекористуванні

можна на основі критичного аналізу, а не огульного копіювання зарубіжного досвіду впровадження організаційно-правових форм підприємницької діяльності, насамперед у сфері землеустрою. Потребують опрацювання здавалося б універсальні механізми регулювання земельних відносин, які довели свою життєздатність у країнах розвинутого капіталізму. Якщо цього не станеться, то нас очікує сумний досвід трансформаційних змін у промисловому секторі середини 90-х років.

З метою проведення ґрунтовного дослідження інституційних підвалів аграрного сектора ми пропонуємо ввести у категоріальний апарат економічної теорії поняття «розвиток корпоративного управління в агробізнесі», під яким ми розуміємо досягнення мінімально стійкої ефективності виробництва за технологічний період формування продукції внаслідок використання природних ресурсів, застосування засобів і механізмів з метою досягнення поставлених цілей і обумовлених ними економічних вимог розвитку.

Коли йдеться про подальший розвиток аграрного сектору української економіки, дедалі потужніше звучить тема посилення спрямованості на великотоварне експортоорієнтоване виробництво сільськогосподарської продукції, недопущення парцеляризації (подрібнення) виробництва тощо.

Для цього формуються передумови: на засадах оренди (поки що) концентруються земельні ресурси, корпоративні структури із залученням іноземного капіталу нагромаджують технічні засоби, створюють складські та інші потужності; на досягнення поставленої мети націлюються система державного регулювання аграрного сектору та механізми його бюджетної підтримки.

За площею землекористування сільськогосподарські підприємства вітчизняного аграрного сектору залишаються великими аграрними структурами з середнім розміром 1200 га. Водночас середній розмір фермерських господарств у країнах ЄС становить 15,8 га, що значно менше, ніж у середньому по Україні. Частка фермерських господарств із середньою площею понад 100 га у загальній кількості господарств становить: у Великобританії – лише 16%, у Франції – 8, у Німеччині – 2,7, в Австрії – 2%. Отже, за аналогією з ЄС, за розмірами землекористування більшість фермерських господарств України можна віднести до категорії середніх і великих господарств. І хоча розвиток фермерства у Західній Європі характеризується такою спільною рисою, як скорочення загальної кількості фермерських господарств з одночасним зростанням частки великих господарств в обсязі виробництва всієї продукції в аграрному секторі, близько 60% усіх фермерських господарств мають середній розмір до 5 га сільськогосподарських угідь.

В умовах відсутності обмежень у землекористуванні розростаються холдингові компанії. До головних завдань холдингових компаній належить інтеграція в єдиний процес усіх основних стадій виробництва: від наукових досліджень, проектування, початку виробництва до реалізації продукції. Це досягається об'єднанням під егідою материнської ком-

панії (шляхом придбання контрольних пакетів акцій) капіталів банків, наукових організацій, виробничих підприємств і торговельних організацій.

Комплекс безумовно проблемних питань, пов'язаних із діяльністю підприємств корпоративного типу в АПК та наслідками такої діяльності, залишається прогнозованим для українського села. Стверджується [2, с. 20], що особливістю таких великих за розмірами підприємств є те, що вони матимуть можливість організувати переробку сільськогосподарської сировини й уникнути монопольного економічного впливу переробних підприємств, хоча, за нашими даними, такі структури інвестування у переробку продукції безпосередньо не здійснюють.

Окрім зазначених загальних тенденцій корпоратизації, об'єктивними причинами формування підприємств корпоративного типу в агропромисловому секторі України на сучасному етапі розвитку економіки є: необхідність поєднання всіх стадій технічного процесу, що дає змогу комплексно використовувати сировину і матеріали; кооперування взаємопов'язаних спеціалізованих виробництв, що дає можливість комплексно виготовляти кінцевий продукт; забезпечення повноти циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво сировини – переробка сировини – виготовлення кінцевого продукту – збут – споживання»; масовість випуску продукції, стабільний асортимент, що значно скорочує витрати на одиницю продукції, здешевлює її, робить доступною для населення.

Нині аграрний сектор України представлений чотирма організаційно-правовими формами, а саме: колективні сільськогосподарські підприємства, потужні інтегровані агрохолдинги, фермерські господарства й особисті господарства населення.

Як свідчить практика, підприємства корпоративного типу отримують усе більше поширення і, по суті, на даний час представляють собою найпотужніший фактор впливу. Такий вплив носить як соціально-економічний, так і техніко-технологічний вплив і матиме, на нашу думку, визначальні наслідки для українського села.

До основних характеристик позитивного впливу можна віднести: можливість розширення виробництва товарів; забезпечення динамічного розвитку підприємств різних галузей; створення нових робочих місць; ефективне використання ресурсів; підвищення інвестиційної активності; можливість фінансування масштабних проектів тощо.

Переваги, які підприємства корпоративного типу отримують в економіці, з часом можуть стати перешкодами економічного розвитку окремих галузей, регіонів або країни в цілому. Збереження конкурентних позицій об'єднання забезпечується шляхом постійного розвитку, збільшення масштабів діяльності та обсягів підконтрольного капіталу. Інтереси окремих підприємств корпоративного типу та державні інтереси починають набувати чітких розбіжностей, коли діяльність корпорації створює негативні наслідки для економіки країни.

Переваги та недоліки функціонування підприємств корпоративного типу в АПК України узагальнені в таблиці.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Переваги та недоліки функціонування підприємств корпоративного типу в АПК України*

Тип інтеграції	Галузі АПК	Переваги створення інтегрованих структур	Недоліки створення інтегрованих структур	Приклад інтегрованих структур в АПК України
1	2	3	4	5
Вертикальна інтеграція	Об'єднання, в яких виробництво не залежить від сезонності постачання сировини (кондитерська, молочна, хлібопекарська)	Збільшення ринкової частки; зменшення конкуренції; можливості для встановлення та утримання ціни на ринку; дотримання стандартів якості; юридичний та фінансовий контроль над структурними одиницями; лобювання інтересів	Монополізація ринку; створення надмірно великої організаційної структури	Корпорація Roshen, виробниче об'єднання ТОВ «Концерн «Хлібпром», ВАТ «Миронівський хлібопродукт»
Горизонтальна інтеграція	Об'єднання, що тісно прив'язані до сировинного фактора (цукрова, молочна, м'ясопереробна, хлібопекарська)	Безперебійне забезпечення виробництва сировиною потрібної якості; зниження собівартості продукції; безвідходне виробництво; юридичний та фінансовий контроль над структурними одиницями	Вразливість при вилученні однієї з ланок вертикального ланцюга	Агрохолдинг «Авангард», холдинг «Астарта», холдинг «Кернел Груп», група компаній «Укрзернопром»
Конгломератна інтеграція	Об'єднання підприємств різних галузей в АПК	Диверсифікація діяльності; зростання прибутковості виробництва, завдяки розширенню сфери діяльності; зменшення господарських ризиків; захоплення ринкової частки на інших ринках; лобювання інтересів	Створення надмірно великої організаційної структури; розгалуженість призводить до погіршення управління структурними одиницями	ТОВ «Гетьман» (лікеро-горілчана, рослинництво, овочеконсервна, кондитерська галузі); ВАТ «Чумаки» (плодоовочевоконсервна, олійно-жирова галузі)

* Складено автором.

Як видно з таблиці, горизонтальна інтеграція ґрунтується на міжкоопераційних зв'язках пов'язаних господарств, а зміни з організації виробництва призводять до трансформації управлінських функцій. Такий підхід сприяє скороченню управлінських ланок, що спонукає до прискорення процесу отримання інформації та прийняття своєчасних рішень.

Вертикальна інтеграція розширює масштаб і силу впливу структурних господарств галузі, що сприяє формуванню конкурентних позицій і переваг.

Висновки

Головним завданням агропромислового комплексу, як провідного сектору економіки України, є гарантування продовольчої безпеки держави на рівні, що забезпечує потреби населення в продуктах харчування не менше як 80% від раціональних норм споживання за рахунок власного виробництва та ефективне використання експортних можливостей збуту залишків продовольства. Основним інструментом вирішення зазначених проблем є реформування агропромислового комплексу, як складової частини економіки України, що охоплює перетворення його на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому і зовнішньому

ринках сектор економіки через розвиток корпоративного управління в агробізнесі України.

Література

1. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д.е.н. Л.І. Федулової. – К.: Вид-во UKPIHTEI, 2007. – 812 с.
2. Корпоративне управління та права акціонерів. Financial Market International, Inc. U.S.A.D. Capital Markets Consultants in Ukraine, 1997. – 65 с.
3. Кукура С.П. Теорія корпоративного управління / С.П. Кукура // М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 478 с.
4. Кумз П., Вонг С. Чому працюють кодекси корпоративного управління? / Проект МФК «Корпоративний розвиток в Україні», Круглий стіл, №4, 2005. – С. 19–22.
5. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737с.
6. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.). – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 434 с.
7. Лессер Баррі, Гайдучкий П., Бондарчук І., Борисенко З., Драгомирецька І. Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах / Іван Розпутенко (заг. ред.), Баррі Лессер (заг. ред.). – К.: К.І.С., 2004. – 306 с.